

การศึกษาสถานภาพของครูและศิษย์
ในสมัยรัตนโกสินทร์

นายวิรุฬห์ เอกพันธ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2528

ISBN 974-564-204-5

010885

17399622

A STUDY OF THE TEACHER AND STUDENT'S STATUS

IN DHARMAŚĀSTRA

Mr. Weerayud Eggapun

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1985

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาสถานภาพของครูและศิษย์ในเชิงวิถีธรรมศาสตร์

โดย นายวีรบุพช เอกพันธ์

ภาควิชา ภาษาตะวันออก

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แฉ่มนัตตา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอเชิญให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิตศึกษา

[Signature]
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประทีฐ มุขนาก)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

[Signature]
.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประทีพ มโนชัยวิบูลย์)

[Signature]
.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ มุขนาก)

[Signature]
.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แฉ่มนัตตา)

[Signature]
.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ท้าพานิช)

[Signature]
.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาสถานภาพของครูและศิษย์ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์

รายนาม : นายวีรบุษ เอกพันธ์

อาจารย์ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันคทา

ภาควิชา : ภาษาตะวันออก

ปีการศึกษา : 2527

บทคัดย่อ

ทัศนะเรื่องครูและศิษย์ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ของอินเดียมีมาตั้งแต่สมัยพระเวทแล้ว แต่ปรากฏในลักษณะที่กระจัดกระจายกันอยู่ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ต่าง ๆ อันถือว่าเป็นบันทึกที่สำคัญที่สุดของสังคมอินเดียโบราณในยุคที่พราหมณ์มีอำนาจสูงสุด ส่วนหนึ่งได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพราหมณ์ในกานความเป็นครูและความสัมพันธ์ที่มีต่อศิษย์ไว้เป็นอย่างดี และพราหมณ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของอินเดีย และมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของไทยมาแต่สมัยโบราณในฐานะผู้ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ และความที่อันแท้จริงของพราหมณ์คือการเป็นครู ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในเมืองไทยเมื่อตอนที่ในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ คัมภีร์ธรรมศาสตร์เป็นหลักฐานสำคัญที่น่าสนใจ ควรแก่การศึกษาวิเคราะห์วิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับครูและศิษย์ให้แจ่มแจ้ง ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ฉบับต่าง ๆ ที่เป็นภาษาสันสกฤต และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแล้วศึกษาวิจัยจนได้ข้อค้นพบเห็นว่า ครูมีความจำเป็นต่อระบบการศึกษาของอินเดียโบราณ ความสำคัญของครูอยู่ที่ความรับผิดชอบต่อนักเรียน คือการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ครูต้องเป็นพราหมณ์เท่านั้น ครูที่เป็นกษัตริย์หรือไวศยะมีบ้าง แต่น้อยและไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากครูเป็นผู้ที่อยู่ในวรรณะสูง ครูจึงเป็นผู้ที่สังคมให้เกียรติอย่างสูง เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ผู้ใดจะข่มขืนเหยียดหยามครูไม่ได้ ทุกคนต้องให้ความเคารพครู ชีวิตครูขึ้นกับบุคคลอื่น จึงไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนเกี่ยวกับรายได้ของครู รายได้ที่เป็นวัตถุสิ่งของอาจจะไม่มากนัก แต่สิ่งที่ได้ทางกานจิตใจนั้น ครูได้รับความเคารพนับถือเหมือนเทพเจ้า ความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์เป็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดเหมือนบิดากับบุตร ศิษย์ต้องอาศัย

ในวัยของครู ครูจะสอนวิชาความรู้ให้เมื่อมีความพอใจและมีเวลาว่าง ครูจะไม่สอนแก่บุคคลที่ไม่คุ้นเคย ทั้งนี้จึงมีหลักปฏิบัติมากมายสำหรับศิษย์ เพื่อให้ครูถ่ายทอดความรู้ให้ด้วยความเต็มใจ ครูเองก็ปฏิบัติต่อศิษย์เหมือนศิษย์เป็นบุคคลในครอบครัวของตน เมื่อศิษย์มีความนิยักรำหนดงโทษ ความความเหมาะสม ศิษย์ผู้อยู่ในวัยเรียนใ้ได้รับเกียรติในสังคมอินเดียโบราณเป็นอย่างดี แต่ศิษย์ผู้เรียนสำเร็จและผ่านพิธีสมานเป็นสภาคณะแล้วจะไ้รับเกียรติสูงกว่าศิษย์ผู้อยู่ในวัยเรียน

ในคัมภีร์พหุทการซึ่งสอนวิชาความรู้แก่ศิษย์นั้นคล้ายคลึงกับระบบการ เรียนการสอนของไทยสมัยโบราณ มีการทวงวิชาความรู้ไว้เพื่อถ่ายทอดแก่ศิษย์ผู้ใกล้ชิดโดยใช้วิธีถ่ายทอดแบบสอนปากเปล่า หลักปฏิบัติต่าง ๆ ของศิษย์ เช่น การทวนำ การนวดกโ้ครู ตลอดจนมารยาทในการนั่ง นอน ยืน และอื่น ๆ มีส่วนคล้ายคลึงกัน สำหรับส่วนที่แตกต่างกันคือคนในสังคมไทย มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนโดยไม่ถูกจำกัดด้วยวรรณะเหมือนระบบการศึกษาของอินเดียโบราณ และครูที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ เป็นครูอาชีพ กำหนดว่าเป็นหน้าที่หลักของพรหมณ์ แต่ครูของไทยสมัยโบราณไม่ปรากฏมีครูอาชีพ ผู้มีความรู้สามารถตั้งตัวเป็นครูได้ตามแต่สังขมจะยอมรับว่ามีความสามารถเพียงใดหรือไม่มากกว่า.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title A Study of the teacher and student's status
 in Dharmasāstra

Name Mr. Weerayud Eggapun

Thesis Advisor Associate Professor Saksri Yammadda, Ph.D.

Department Eastern Languages

Academic Year 1984

ABSTRACT

Opinions respecting teachers and students are found in various Indian scriptures from the Vedic period onwards. Yet they are not systematically arranged. Dharmasāstra texts, recognized as the most important scriptures of the ancient Indian society during the period when the Brahmans enjoyed the highest social prestige, give numerous accounts describing Brahmans as teachers and their relations to students. Brahmans of ancient India not only played an important role in the formation of the Indian culture but also the transmission of the Indian culture into Thailand as they were the Royal ceremony performers in the Thai Court of the old days. The status of the Brahmans as teachers is however not well recognized in Thailand as much as ceremony performers.

The Dharmasāstra literature as a whole is valuable in so far as they constitute documentary evidence and should be carefully studied and analyzed. The researcher, therefore,

having collected information from the Dharmasāstra literature and other related documents, made a critical study of them and came to the conclusion that teachers of old India were essential in their educational system. Their noted importance rests on their duty of transmitting knowledge to their students. According to the Dharmasāstra Scriptures, a teacher must be a Brahman by caste, admitting that some might be a Kshatriya or a Vaishya, the case is rare. Being of the highest-caste, they are to be honoured and inviolable. They are the object of veneration and esteem. Their financial status depends on others, however, thus there is no fixed regime regarding their earnings. Materially, their earnings may be small, but spiritually they are like gods, a fact which is more than adequate for the compensation. The relation between teachers and students is more like that of fathers and sons. A student has to live in his teacher's home, who will give him instruction of his own accord when he has free time. No lessons will be given to those who are not intimate to him. Naturally there are many duties for students towards their teachers in order to gain this special treatment. The teachers themselves treat students as if they belong to their families. Students who do wrong will be punished. These students are actually honoured in practice but not so much as those who have completed their study and have performed the last bath as the Snātakas.

The Indian teaching method is similar to that of Thailand in the old days. Certain academic secrets will not be revealed by teachers except to their highly selected students. The usual

method employed in teaching is personal, that is by word of mouth. There is also striking similarities in the behaviours of students to their teachers, such as the personal attendance given to the teacher's bathing, in giving massage and other mannerism between the Thai and the Indian tradition. The difference between the Thai and Indian systems, however, exists. One is the lack of the caste system in the Thai society and that teaching in the old days of Thailand was never regarded as being a social occupation. The status of an old Thai teacher depends more on the social recognition of his knowledge and this fact can make him establish himself as a teacher at his will.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จไต่คว้าก็ เพราะผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากหลายท่าน ทั้งที่เป็น อาจารย์ในภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และท่านอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยขออนุญาติกล่าวนามไว้ที่น้ทวยความสำนึกในพระคุณ

ศาสตราจารย์หม่อมหลวงจิราภู นพวงศ์ ศาสตราจารย์ผดุง ภูษาทิพย์ รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ มุขยกุล รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แฉนันทิกตา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ท่าพานิช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาศรัทหงศ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง อาจารย์ประพนธ์ อิศววิสุทธิการ และรองศาสตราจารย์ ดร.ประทีป มโนชัยวิบูลย์ ท่านที่ปรากฏนามข้างต้นนี้ได้ให้ความรู้และ ประสพการณ์ทางภาษาบาลี-สันสกฤต ให้คำแนะนำ และช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทางวิชาการ แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

อาจารย์ประวิตร อุตโท อาจารย์ยงยุทธ ไชยศรีหา ได้ช่วยเหลือให้ความรู้และ ประสพการณ์ทางด้านภาษาอังกฤษและประวัติศาสตร์ตลอดเวลาที่ทำวิจัยนี้

อาจารย์ประเทือง ทินรัตน์ อาจารย์ไพโรจน์ หวังใจชื่น และคุณสันติ เมตตาประเสริฐ ได้ช่วยเหลือและให้กำลังใจในการแก้ไขวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี

ร้อยเอกบุญธรรม และอาจารย์พิพัชรพร สุรเชษฐพงษ์ ที่ให้ความช่วยเหลือในเรื่อง ที่พักอาศัย

คุณสุนันทา เอกพันธ์ ผู้ให้กำลังใจอย่างทอเนื่องมาโดยตลอด

อนึ่ง ผู้วิจัยขอชมพระคุณบิดา มารดา ญาติ มิตรทุกท่านที่ให้กำลังใจในการทำงานนี้ จนสำเร็จไต่คว้าก็.

คำชี้แจง

อักษรย่อและหมายเลขที่ใช้ในวิชานิตยสารฉบับนี้

อักษรย่อ

AV.	: Atharva-veda
Āp.	: Āpastambadharmasāstra
Baudh.	: Bāudhāyanadharmasāstra
BrĀrUp.	: Brhad Āranyaka Upanishad
ChUp.	: Chāndogya Upanishad
Gaut.	: Gāutamadharmasāstra
Mn.	: Manusmṛti
MundUp.	: Mundaka Upanishad
Nār.	: Nāradasmṛti
RV.	: Rg-veda
S.B.E.	: Sacred Books of the East
SB.	: Śatapatha Brāhmaṇa
SvetUp.	: Śvetāśvatara Upanishad
Vas.	: Vāsisthadharmasāstra
Vishn.	: Viṣṇusmṛti
Yājñ.	: Yājñavalkyasmṛti

การไต่ถามเลข

1. หมายเลขในคัมภีร์พระเวท ไตรระบบ มณฑล, สุกตะ, มันทระ
2. หมายเลขในคัมภีร์พราหมณะ ไตรระบบ กานท์, อธิบายะ, พราหมณะ
3. หมายเลขในคัมภีร์อุปลินิหิต ไตรระบบ อธิบายะ, พราหมณะ
4. หมายเลขในคัมภีร์เพาชานธรรมศาสตร์ ไตรระบบ ปรัศนะ, อธิบายะ, กณิทธิกา
5. หมายเลขในคัมภีร์อาปัสคัมพธรรมศาสตร์ ไตรระบบ ปรัศนะ, ปกณะ, ชันตะ
6. หมายเลขในคัมภีร์สมฤคิอื่น ๆ ไตรระบบ บท, โศลก

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย
 บทคัดย่อภาษาอังกฤษ
 กิตติกรรมประกาศ
 คำชี้แจง
 บทที่

1. บทนำ 1
 ความ เป็นมาของปัญหา 1
 วัตถุประสงค์และขอบ เขตของการวิจัย 8
 วิธีทำ เป็นการวิจัย 8
 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย 8

2. สถานภาพของครู 10
 ศัพท์ที่มีความหมายว่า "ครู" 10
 ระดับความแตกต่างของศัพท์หมายถึง "ครู" 12
 คุณสมบัติและประเภทของครู 15
 คุณสมบัติของครู 15
 ประเภทของครู 16
 คุณธรรมและหน้าที่ของครู 18
 คุณธรรมของครู 18
 หน้าที่ของครู 20
 ความเป็นอยู่ของครูในสังคม 30
 ความสำคัญของครู 30
 ครูกับการยอมรับของสังคม 33
 รายได้ของครู 39

3. สถานภาพของศิษย์	42
ศัพท์ที่มีความหมายว่า "ศิษย์"	42
คุณสมบัตินี้และประเภทของศิษย์	43
คุณสมบัตินี้ของศิษย์	43
ประเภทของศิษย์	45
คุณธรรมและหน้าที่ของศิษย์	46
คุณธรรมของศิษย์	46
หน้าที่ของศิษย์	52
ข้อปฏิบัติของสมาคคะ	64
ความเป็นอยู่ของศิษย์ในสังคม	76
4. ลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันบางประการ	
ระหว่างระบบการศึกษาของไทยและของอินเดียโบราณ	80
ลักษณะพื้นฐานบางประการของสังคมไทย	80
ระบบการเมือง การปกครอง และการจัดโครงสร้าง	
ทางสังคม	80
ความเชื่อกึ่งเท็จของคนไทย	82
การนับถือพุทธศาสนา	83
ส่วนที่คล้ายคลึงกัน	85
ส่วนที่แตกต่างกัน	93
5. ขอบรูปและขอเสนอแนะ	96

บท

หน้า

บรรณานุกรม	99
ภาคผนวก ค.	108
ภาคผนวก ช.	111
ภาคผนวก ค.	119
ภาคผนวก ง.	124
ภาคผนวก จ.	127
ภาคผนวก ฉ.	136
ประวัติผู้เขียน	141

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย